

Т. Л. СИРОЇД

доктор юридичних наук, професор,

завідувач кафедри міжнародного і європейського права

E-mail: t.l.syroid@karazin.ua

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8165-4078>

Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна

м. Харків, 61022, майдан Свободи, 4

МОВА НЕНАВИСТІ ЯК ВИКЛИК ДЛЯ СУЧАСНИХ СУСПІЛЬСТВ: МІЖНАРОДНО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ

АНОТАЦІЯ. Вступ. У статті досліджено проблематику мови ворожнечі в аспекті безпекових викликів для прав людини і суспільств у цілому.

Короткий зміст основних результатів дослідження. Зосереджено увагу на факторах, що посилюють проблему розповсюдження мови ворожнечі у суспільствах, серед яких: ситуації ризику (пандемії, стихійні лиха, економічна нестабільність, збройні конфлікти, внутрішні політичні заколоти тощо). Зазначено засоби, що полегшують поширення мови ворожнечі, тим самим сприяють вчиненню протиправних дій, зокрема: використання інформаційно-комунікаційних технологій, мережі Інтернет, соціальних мереж, різних платформ радіомовлення. Визначено групи ризику, що є вразливими у будь-якому суспільстві щодо мови ненависті (представники національних меншин, ЛГБТ-співтовариств, жінки, мігранти та ін.); акцентовано увагу на негативному впливі мови ворожнечі на молодих людей і підлітків, що матиме наслідки для суспільства в цілому. Оскільки саме молоді люди є основою демографії будь-якої держави, останні мають піклуватися про формування суспільства майбутнього, в якому пануватиме повага до різноманіття і найвищою цінністю визнається людина. Узагальнено визначення мови ненависті відповідно до міжнародних актів універсального і регіонального характеру, наведено практику Європейського суду з прав людини щодо цього питання.

Висновки. Означено заходи протидії мові ворожнечі, що запроваджуються на рівні міжнародних міжурядових організацій (Організація Об'єднаних Націй, Рада Європи, Європейський Союз, ОБСЄ), спеціалізованих установ (ЮНЕСКО), спеціалізованих агентств та інституцій (Агентство Європейського Союзу з основних прав, Бюро демократичних інститутів та прав людини), серед яких: правові та політичні заходи; підвищення обізнаності, просвітницькі заходи, робота із засобами масової інформації, підтримка жертв тощо. Зроблено відповідні рекомендації.

КЛЮЧОВІ СЛОВА: громадянське суспільство, дискримінація, вразливі категорії, міжнародні організації, мова ворожнечі, ненависть, права людини, правопорушення, ситуації ризику, упередження, Цілі сталого розвитку.

Як цитувати: Сироїд Т. Л., Мова ненависті як виклик для сучасних суспільств: міжнародно-правовий аспект. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна, серія «Право»*. 2025. Вип. 39. С. 380-391. <https://doi.org/10.26565/2075-1834-2025-39-42>

In cites: T.L. Syroid (2025). Hate speech as a challenge for modern societies: international legal aspect. *The Journal of V.N. Karazin Kharkiv National University, Series "Law"*, (39), P. 380-391. <https://doi.org/10.26565/2075-1834-2025-39-42> (in Ukrainian)

Постановка проблеми. Мова ненависті – це складне та багатовимірне явище, яке має далекосяжні та небезпечні наслідки для прав людини, верховенства закону в демократичних суспільствах.

У загальній мові «мова ворожнечі» стоюється образливого дискурсу, спрямованого проти групи чи окремої людини на основі притаманних ознак (наприклад, раси, релігії, статі тощо) і це може загрожувати соціальному миру. Мова ненависті зачіпає не тільки гідність і права окремої людини, яка є її прямою метою, а й осіб, що належать до тієї ж меншості чи

групи, що й ті, хто є її прямою метою. Мова ворожнечі призводить до небезпечних поділів у суспільстві загалом, впливає на участь та включення всіх тих, хто є її метою, та загрожують демократії.

Цілі мови ворожнечі дедалі більше включаються із суспільства, витісняються з громадських дебатів і змушують мовчати.

Історія свідчить, що мова ворожнечі також навмисно використовувалася для мобілізації груп та суспільств один проти одного з метою спровокувати ескалацію насильства, злочини на ґрунті ненависті, війну та геноцид.

Мова ненависті є образливою, болючою і навіть загрозливою, але вона не надто часто спонукає до насильства з боку тих, хто їй піддається. І навпаки, мова ворожнечі не завжди викликає ненависть. Вона часто вселяє страх, який може бути принаймні таким же сильним, як ненависть, породжуючи насильство. Інша відмінність полягає в наступному: найвідоміший спосіб, у який мова ненависті завдає шкоди, – це шкодити почуттям, самоповазі чи гідності людей, яких вона нібито описує, коли вони піддаються її впливу. Навпаки, небезпечне мовлення завдає значної шкоди опосередковано, переконуючи одну групу людей боятися, ненавидіти – і, зрештою, потурати насильству проти іншої групи. Мова ворожнечі також може завдати шкоди опосередковано, переконуючи одну групу людей ненавидіти іншу групу – тут категорії збігаються.

В останні роки мова ненависті все частіше поширюється через Інтернет. Запобігання та боротьба з мовою ворожнечі в Інтернеті є особливою проблемою, оскільки вона може поширюватися по всьому світу як ніколи раніше за лічені секунди. Стійкість і тривожне зростання мови ворожнечі, особливо в Інтернеті, та її вплив на здійснення прав людини і демократії є тривожним сигналом, про що зазначив Генеральний секретар Організації Об'єднаних Націй у своєму Посланні з нагоди Міжнародного дня протидії розпалюванню ненависті 18 червня 2024 року. Він підкреслив, що «мова ворожнечі – маркер дискримінації, образ, насильства, конфліктів і навіть злочинів проти людяності. Ми бачили, як це відбувалося у нацистській Німеччині, Руанді, Боснії тощо. Немає прийнятного рівня мови ворожнечі; ми всі маємо працювати над його повним викоріненням.

Сьогодні мова ворожнечі спрямована на широке коло груп, часто за ознакою раси, етнічної приналежності, релігії, переконань чи політичної приналежності. Останнім часом спостерігається сплеск як антисемітських, так і антимусульманських мов ворожнечі в Інтернеті та в публічних коментарях впливових лідерів. Мова ворожнечі може використовуватися проти жінок, біженців, мігрантів, гендерно-різноманітних та трансгендерних людей, а також меншин. Вона значно посилюється силою цифрових платформ та інструментів, які дозволяють їй поширюватися через кордони та культури» [1].

В Європі такі негативні факти були задокументовані контрольними органами Ради Європи, Агентством Європейського союзу з основних прав (FRA), різними іншими між-

урядовими організаціями, організаціями громадянського суспільства, інтернет-посередниками та іншими органами. Європейська комісія з боротьби з расизмом і нетерпимістю (ЕКРН) у своїх останніх звітах з моніторингу становища в країнах та щорічних доповідях на основі докладних статистичних даних і досліджень констатує збереження та зростання ультра націоналістичних, ксенофобних, расистських та ЛГБТІ-фобних висловлювань, що розпалюються в державах-членах [2]. Організація з безпеки і співробітництва в Європі (далі – ОБСЄ) в межах діяльності Бюро демократичних інститутів та прав людини (далі – БДІПЛ), уповноваженого відігравати політику організації по боротьбі зі злочинами на ґрунті ненависті, також здійснює збір даних для боротьби зі злочинами на ґрунті ненависті та моніторингу ситуації в державах-членах. Результатом моніторингу є щорічні звіти, зокрема звіт за 2023 рік [3], звіт за 2024 рік [4]. Національні структури держав також констатують про зростання небезпечних проявів нетерпимості у суспільствах. Так, у 2023 році Індійська лабораторія ненависті (India Hate Lab, IHL) задокументувала 668 випадків розпалювання ненависті щодо мусульман. Аналогічно IHL зафіксувала 255 випадків у першій половині 2023 року, а в другій половині року їх кількість зросла до 413, збільшившись на 62% [5].

Вищезначене свідчить про актуальність обраної теми дослідження, її значимість для захисту прав людини, громадської безпеки і належного функціонування демократичних суспільств.

Стан наукового дослідження теми. Варто зазначити, що загальним питанням росту мови ненависті у світі, необхідності запровадження заходів протидії, проблематиці використання інформаційно-комунікаційних технологій, як засобу розповсюдження мови ворожнечі, визнання окремих груп жертвами мови ворожнечі тощо, приділено увагу в дослідженнях вітчизняних і зарубіжних авторів, зокрема: А. Гринчак, Н. Дрьоміна, С. Карвацька, Г. Колесник, М. Медведєва, Л. Нева, Т. Пазинич, Л. Фоміна, В. Чекштуріна, Вітні Барт (Whitney Barth), Ігініо Гальярдоне (Iginio Gagliardone), Кері Бюргер (Cathy Buerger), Розамма Філіп (Rosamma Philip), Тіція Лоєнен (Titia Loenen), Читранджалі Негі (Chitranjali Negi) та ін. Разом з тим, означена тематика потребує ґрунтовного дослідження в аспекті безпекових викликів мови ненависті для суспільств і захисту основоположних прав і свобод людини в реаліях сьогодення.

Мета дослідження. Стаття має за мету дослідити проблематику мови ненависті; розкрити фактори, що посилюють поширення мови ненависті у суспільствах; визначити групи ризику, що є вразливими у будь-якому суспільстві щодо мови ворожнечі; запропонувати шляхи з попередження, подолання та викорінення негативних наслідків мови ненависті.

Основні результати дослідження. Міжнародне співтовариство в особі міжнародних міжурядових організацій, зокрема, Організації Об'єднаних Націй (далі – ООН), Ради Європи, Європейського Союзу, ОБСЄ тощо, докладають зусиль задля забезпечення правової та інституційної основи протидії мові ненависті. З цією метою було прийнято Стратегію та План дій ООН щодо мови ворожнечі, яка має за мету посилення реагування ООН на глобальне явище мови ворожнечі. Документом запропоновано розуміти мову ворожнечі як «будь-який вид спілкування у вигляді мови, листа чи поведінки, який нападає або використовує принизливу чи дискримінаційну мову щодо особи або групи на підставі того, ким вони є, іншими словами, на підставі їх релігії, етнічного походження, національності, раси, кольору шкіри, походження, статі чи іншого фактора ідентичності» [6]. Хоча наведене тлумачення не є юридичним визначенням і є ширшим за «підбурювання до дискримінації, ворожнечі чи насильства», що заборонено міжнародним правом прав людини, воно має три важливі атрибути: 1) мова ворожнечі може поширюватися будь-якою формою вираження, включаючи зображення, мультфільми, меми, предмети, жести та символи, і її можна поширювати офлайн або онлайн; 2) мова ворожнечі є «дискримінаційною» (упередженою, фанатичною або нетерпимою) або «зневажливою» (упередженою, зневажливою або принизливою) щодо особи чи групи; 3) мова ворожнечі викликає реальні або передбачувані «фактори ідентичності» особи чи групи, зокрема: «релігію, етнічну приналежність, національність, расу, колір шкіри, походження, стать», а також такі характеристики, як мова, економічне чи соціальне походження, інвалідність, стан здоров'я чи сексуальна орієнтація тощо.

Важливо зауважити, що мова ворожнечі може бути спрямована лише проти окремих осіб або груп осіб. Це не включає повідомлення про держави та їхні офіси, символи чи державних службовців, а також про релігійних лідерів чи принципи віри [7].

Поняття мова ненависті міститься у Загальнополітичній рекомендації Європейської комісії проти расизму та нетерпимості (далі –

ЄКРН) № 15: протидія мові ненависті [8], якою зазначено, що «мова ненависті – це використання однієї або декількох конкретних форм висловлювань, таких як обстоювання, сприяння або підбурювання до наклепу, ненависті або паплюження щодо людини чи групи осіб, а також будь-яке переслідування, образа, негативна стереотипізація, стигматизація або погрози щодо особи чи осіб, а також будь-яке виправдання всіх цих форм висловлювання, пов'язані з відкритим переліком особових характеристик або статусів, який охоплює «расу», колір шкіри, мову, релігію або переконання, громадянство або національну чи етнічну належність, а також походження, вік, інвалідність, стать, гендерну ідентичність і сексуальну орієнтацію (п. 10).

Дефініція поняття мови ненависті була запропонована і Рекомендацією Комітету Міністрів Ради Європи CM/Rec (2022) 16 щодо боротьби з мовою ненависті [9], згідно з якою: «мову ненависті розуміємо як усі її прояви, які підбурюють, пропагують, поширюють чи виправдовують насильство, ненависть або дискримінацію щодо особи чи групи осіб або паплюжать їх через їхні реальні чи приписані особисті характеристики або статус як-от: «раса», колір шкіри, мова, релігія, національність, національне або етнічне походження, вік, інвалідність, стать, гендерна ідентичність і сексуальна орієнтація» (ст.1(п.2)).

Практика Європейського суду з прав людини з означеного питання (далі – ЄСПЛ, Суд) свідчить про існування таких поширених видів ненависті: політична, релігійна, терористична, підбурювання до насильства або ненависті до людей через їхню сексуальну орієнтацію, потурання військовим злочинам, розпалювання міжнаціональної ворожнечі, приниження національної ідентичності тощо. Зокрема, у справі «Павло Іванов проти Росії» [10] від 20 лютого 2007 року заявника, власника та редактора газети, було засуджено за публічне підбурювання до етнічної, расової та релігійної ненависті через засоби масової інформації. Він написав та опублікував серію статей, в яких зображував євреїв як джерело зла в Росії, закликаючи до їх виключення із суспільного життя.

Він звинуватив цілу етнічну групу у змові проти російського народу та приписав фашистську ідеологію єврейському керівництву. Як у своїх публікаціях, так і в усних виступах на суді він послідовно заперечував євреям право на національну гідність, стверджуючи, що вони не утворюють націю. Заявник, зокрема, скаржився на те, що його засудження за

підбурювання до расової ненависті не було виправданим.

Суд визнав заяву неприйнятною (несумісною *ratione materiae*). Він не мав сумнівів щодо вираженого антисемітського характеру поглядів заявника та погодився з оцінкою національних судів, що своїми публікаціями він прагнув розпалювати ненависть до єврейського народу. Такий загальний, лютий напад на одну етнічну групу спрямований проти основоположних цінностей Конвенції, зокрема толерантності, соціального миру та недискримінації. Отже, через статтю 17 (заборона зловживання правами) Конвенції, заявник не міг скористатися захистом, що надається статтею 10 (свобода вираження поглядів) Конвенції.

У справі «Дьєдонне М'Бала М'Бала проти Франції» (*Dieudonné M'Bala M'Bala against France*) [11] від 20 жовтня 2015 року, що стосувалася засудження Дьєдонне М'Бала М'Бала, коміка з політичною діяльністю, за публічні образи, спрямовані на особу або групу осіб через їхнє походження або належність до певної етнічної спільноти, нації, раси чи релігії, зокрема в цьому випадку осіб єврейського походження або віросповідання. Наприкінці вистави у грудні 2008 року в паризькому «Зеніті» заявник запросив Роберта Форіссона, науковця, який отримав низку засуджень у Франції за свої негативні та ревізійні погляди, головним чином за заперечення існування газових камер у концентраційних таборах, приєднатися до нього на сцені, щоб отримати «приз за зухвалість». Приз, який мав форму тригількового свічника з яблуком на кожній гілці, йому вручив актор, одягнений у те, що було описано як «одяг світла» – пару смугастих піжам з вишитою жовтою зіркою з написом «єврей» – який таким чином зіграв роль єврея-депортованого в концентраційному таборі.

Суд визнав заяву неприйнятною (несумісною *ratione materiae*) відповідно до статті 35 (критерії прийнятності) Конвенції, постановивши, що згідно зі статтею 17 (заборона зловживання правами) заявник не мав права на захист статті 10 (свобода вираження поглядів). Суд, зокрема, врахував, що під час правопорушення вистава більше не могла розглядатися як розвага, а радше нагадувала політичну зустріч, яка під приводом комедії пропагувала негативізм через ключове місце, надане появі Роберта Форіссона, та принизливе зображення жертв єврейської депортації, що стояли перед людиною, яка заперечувала їхнє знищення. На думку Суду, це не була вистава, яка, навіть якщо вона була сатиричною чи провокацій-

ною, підпадала під захист статті 10, але насправді, за обставин справи, була демонстрацією ненависті та антисемітизму та підтримкою заперечення Голокосту. Замаскована під художню постановку, вона була насправді такою ж небезпечною, як лобовий та раптовий напад, і забезпечила платформу для ідеології, яка суперечила цінностям Європейської конвенції. Таким чином, Суд дійшов висновку, що заявник намагався відхилити статтю 10 від її справжньої мети, використовуючи своє право на свободу вираження поглядів для цілей, несумісних з буквою та духом Конвенції, та які, якщо їх визнати, сприяли б знищенню прав і свобод, гарантованих Конвенцією.

Факторами, що посилюють поширення мови ненависті є, перш за все, ситуації ризику (кризові ситуації), зокрема: стихійні лиха, епідемії, збройні конфлікти тощо. Кризи можуть загострювати мову ненависті, спрямовану на конкретних осіб та групи, які вважаються відповідальними за них, а кризи також можуть посилюватися мовою ненависті. Мова ненависті в часи кризи може базуватися на існуючих дискримінаційних або ненависницьких наративах, але також може спровокувати та помножити нові наративи.

Збройний конфлікт створює безліч ризиків для цивільного населення, військовополонених та інших осіб, які опинилися в центрі бойових дій. Шкідлива інформація, що поширюється в соціальних мережах, посилює такі ризики різними відчутними способами, від потенційного впливу на дії, що завдають фізичної шкоди, до підриву фінансової стабільності людини, сприяння психологічному стресу, стимулювання соціальної ізоляції та підриву суспільної довіри до стандартів доказової бази, серед багатьох інших [12].

Як зазначає Стефано Валенті, «у контексті збройних конфліктів використання мови ненависті має на меті організувати колективну відповідь, спрямовану на іншу групу, шляхом поширення лише деяких рис воєнної пропаганди, таких як переконання, мобілізація та дискредитація. Вона також може відрізнятися за модальністю, демонструючи елементи «холодної» (розрахованої) та «гарячої» (реактивної) ненависті. Очікується, що непряма, узагальнена та безособова холодна ненависть переважає на успішних (для агресора) етапах війни, ретранслюючи ворожі наративи, що підтверджують неминучість насильства (особливо надзвичайну жорстокість до ворога), тоді як цілеспрямована та персоналізована «гаряча» мова ворожнечі з'являється як реакція на контратаки противника [13].

Вибух мови ненависті посилюється під час пандемії COVID-19 і став безпрецедентним викликом для суспільств, особливо тих, що опинилися у вирі конфліктів. Тривожними стали і наслідки пандемії, про що попереджали високопосадовці ООН Раду Безпеки щодо впливу спалаху коронавірусу на міжнародний мир і безпеку [14]. Учасники конференції зазначили, що широкі та руйнівні наслідки пандемії COVID-19 продовжують зростати, як і ризики нестабільності та напруги на тлі очевидної нерівності у глобальному відновленні. На засіданні було зосереджено увагу на виконанні резолюції 2532 (2020) Ради Безпеки, в якій вона висловила свою підтримку заклику Генерального секретаря до глобального припинення вогню, щоб допомогти об'єднати зусилля у боротьбі з COVID-19 у найбільш вразливих країнах світу.

Радою Європи також констатовано про поширення мови ненависті в умовах COVID-19 та збройного конфлікту. У проведеному ґрунтовному Дослідженні щодо запобігання та боротьби з мовою ворожнечі (2023 р.) зазначено, що пандемія COVID-19, яка супроводжується «інфодемією» (надмірною кількістю інформації про кризу в галузі охорони здоров'я, включаючи неправдиву та оманливу інформацію), призвела до значного зростання мови ненависті проти окремих осіб та груп (таких як китайці та люди азійського походження, мігранти та біженці, національні меншини); відновився антисемітизм (через теорії змови) та переплетені ненависницькі наративи. Роми та мандрівники в кількох європейських країнах також особливо постраждали: один випадок з Румунії ілюструє це.

Другий випадок стосується онлайн-мови ненависті, пов'язаної з зі збройним конфліктом на території України, що сприяла насильницькій, дегуманізуючій риториці та мові ненависті в окремих країнах та по всій Європі, виступаючи проти РФ та «Заходу» і поширюючи ненависть проти України, громадян України та біженців з України через дезінформаційні кампанії. Націоналістична мова ненависті використовувалася для розпалювання та підживлення конфлікту. Його поширення також є викликом для медіа-сектору та інтернет-посередників, яких просять розплутувати ненависницькі наративи і надавати громадськості об'єктивну інформацію про події конфлікту.

У дослідженні також підкреслюється, що мігранти та біженці залишаються однією з головних цілей мови ненависті в часи кризи на всьому континенті. Терористичні атаки в різних місцях Європи підживлюють ксенофобські

почуття. Ненависть до лесбіянок, геїв, бісексуалів, трансгендерів та інтерсексуалів (ЛГБТІ) – і зокрема до трансгендерних людей – посилюється через кризи, що вимагає ефективного інституційного втручання. Великі кризи часто також підживлюють антисемітську мову ненависті [15].

Факторами, що спрощують розповсюдження мови ненависті є інформаційно-комунікаційні технології, зокрема, мережа Інтернет, оскільки саме в останні роки зловмисники використовують саме ці ресурси. На відміну від традиційних засобів масової інформації (далі – ЗМІ), онлайн-мову ненависті можна виробляти та розповсюджувати легко, з низькими витратами та анонімно. Цей спосіб має потенціал для охоплення глобальної та різноманітної аудиторії в режимі реального часу. Відносна сталість онлайн-контенту, що розпалює ненависть, також є проблемою, оскільки він може спливати і (знову) набувати популярності з часом.

Зростання соціальних мереж як зброї для поширення ненависницьких і роз'єднуючих наративів було підтримане алгоритмами онлайн-корпорацій. Це посилює стигматизацію вразливих спільнот та виявило крихкість демократій в усьому світі. Це посилює контроль над інтернет-гравцями та викликало питання про їх роль та відповідальність у заподіянні шкоди реальному світу. В результаті деякі держави почали притягувати інтернет-компанії до відповідальності за модерування та видалення контенту, який вважається протизаконним, що викликало занепокоєння щодо обмежень свободи слова та цензури. Незважаючи на ці проблеми, Організація ООН та багато інших суб'єктів вивчають способи протидії розпалюванню ненависті. Вони включають ініціативи з підвищення медійної та інформаційної грамотності серед користувачів мережі, забезпечуючи при цьому право на свободу вираження поглядів та переконань [16].

Мова ненависті зачіпає всі верстви населення, натомість є ті категорії, які зазнають непропорційного негативного впливу через свої вікові, фізіологічні, психічні та інші особливості і не можуть отримати рівний доступ до повного здійснення своїх прав та свобод, тобто є вразливими [17]. Діти та молодь особливо вразливі до мови ненависті, як онлайн, так і особисто. Коли діти чують або читають мову ненависті, спрямовану безпосередньо на них або на частину їхньої ідентичності – таку як їхня раса, колір шкіри чи стать – це може викликати у них відчуття, що з ними щось не так або неправильне. Це може вплинути на

їхню самооцінку та призвести до погіршення психічного здоров'я, такого як почуття тривоги та депресії, навіть думки про самоушкодження та самогубство. Мова ненависті може провокувати насильство, і є багато прикладів, коли вона призводила до нападів та вбивств людей, включаючи дітей. Задля надання допомоги дітям, Дитячий фонд ООН (ЮНІСЕФ) розробив спеціалізовану платформу з питання протидії поширенню мови ненависті [18].

Серед вразливої категорії осіб слід вказати осіб, що належать до меншин. За даними Спеціального доповідача ООН з питань меншин, приблизно 70 відсотків тих, хто є жертвами онлайн-ненависті та насильства, належать до меншин, включаючи ромів, далітів, осіб африканського походження, мігрантів та біженців. Більше того, в сучасну цифрову епоху онлайн-мова ненависті є зростаючою загрозою для миру, толерантності та соціальної згуртованості. Ненависницькі повідомлення, замасковані під меми, коментарі та дописи в соціальних мережах, поширюються як лісова пожежа на онлайн-платформах, спрямовані на маргіналізовані групи, створюючи клімат розколу та підбурюючи до насильства. Зростання штучного інтелекту створює як загрози, так і можливості, посилюючи складність, з якою зараз стикається молоде населення з представників меншин [19].

Літні люди є групою ризику за ознакою дискримінації за віком. Натомість слід зазначити, що станом на травень 2025 року у міжнародному праві прав людини відсутня чітка і всеосяжна заборона дискримінації за ознакою віку, проте заборона дискримінації за ознакою «іншого становища», що включає вік, була узгоджена в різних договорах з прав людини. У своїй доповіді за 2023 рік Незалежний експерт з питань реалізації всіх прав людини людьми похилого віку (далі – Незалежний експерт) визнала мову ненависті щодо людей похилого віку однією з форм жорстокого поводження з людьми похилого віку та запропонувала визнати її на рівні таких факторів: а) фізичне насильство; б) психологічне чи емоційне насильство; в) сексуальне насильство; г) фінансові чи матеріальні зловживання; та е) відсутність турботи (п. 12) [20]. Незалежний експерт також акцентувала на проблематиці дотримання прав літніх людей і забороні дискримінації в контексті лих, обумовлених зміною клімату. Нею зазначено, що літні люди, включаючи літніх жінок, літніх представників корінних народів, людей похилого віку з інвалідністю, людей похилого віку, що належать до расових або етнічних меншин, і людей по-

хилого віку, які живуть у бідності, піддаються непропорційному впливу обумовлених зміною клімату лих і численним формам, що перетинаються з дискримінацією (ІV. Інтерсекційність) [21]. Існуюча проблематика підтверджується і Звітами А/HRC/47/46 (пп. 34–40) [22] та А/HRC/49/61 (пп. 21 і 43) Управління Верховного комісара ООН з прав людини [23].

Представники ЛГБТІ-співтовариств є ще однією категорією осіб, що перебувають у групі ризику. Загальна політична рекомендація № 17 щодо запобігання та боротьби з нетерпимістю та дискримінацією щодо ЛГБТІ-осіб [24], прийнята Європейською комісією проти расизму та нетерпимості, акцентує увагу на діях щодо боротьби з нетерпимістю та дискримінацією стосовно лесбіянок, геїв, бісексуалів, трансгендерів та інтерсексуалів (ЛГБТІ) та сприяння розвитку суспільства, яке є інклюзивним для ЛГБТІ-осіб. Рекомендації, що містяться в цьому документі, призначені як керівництво для допомоги державам-членам у запобіганні та боротьбі з нетерпимістю та дискримінацією щодо ЛГБТІ-осіб у тісній співпраці з відповідними громадами.

Слід зазначити, що міжнародне співтовариство на рівні міжнародних міжурядових організацій (ООН, Рада Європи, ЄС, ОБСЄ), спеціалізованих установ (ЮНЕСКО, ЮНІСЕФ), спеціалізованих агентств та інституцій (Агентство Європейського Союзу з основних прав, Бюро демократичних інститутів та прав людини), розробляє заходи з попередження і протидії мові ворожнечі, серед яких: 1. Здійснення моніторингу та аналізу ситуації для повного розуміння динаміки. Оскільки поширення риторики ненависті може бути раннім попередженням про насильство, включаючи тяжкі злочини, обмеження мови ненависті може сприяти пом'якшенню її впливу. Особи, які поширюють, пропагують мову ненависті також повинні нести відповідальність, щоб покласти край безкарності. У цьому зв'язку слід зазначити, що моніторинг та аналіз мови ненависті є пріоритетом для багатьох структур ООН, включаючи ЮНЕСКО – спеціалізовану установу ООН з освіти, науки та культури, яка підтримує та проводить дослідження для кращого розуміння динаміки існуючої проблеми [25]. Серед таких досліджень слід вказати: Дослідження ЮНЕСКО щодо боротьби з ненавистю в Інтернеті (2015 р.), Свобода спілкування, свобода самовираження (2011 р., оновлено 2023 р.) та ін. ЮНЕСКО виступає за підвищення прозорості та відповідальності цифрових платформ для протидії онлайн-дезінформації та висловлюванням, що розпа-

люють ненависть і дискримінацію. Це включає заклик до компаній соціальних мереж повідомляти про висловлювання, що розпалюють ненависть, про те, як їхні алгоритми можуть вплинути на їхнє поширення, та про політику, яку вони застосовують для протидії їм. ЮНЕСКО випустила набір із 26 принципів [26] високого рівня для підвищення прозорості серед компаній інтернет-платформ. 2. Важливим кроком є запровадження відповідних правових заходів, зокрема: 1) вироблення єдиного тлумачення терміну мова ворожнечі, перш за все, на міжнародному універсальному рівні та імплементація в національне законодавство держав задля однаковості тлумачення і розуміння; 2) встановлення адміністративної, цивільно-правової та кримінальної відповідальності. Натомість слід підкреслити, що в основі вживаних заходів слід застосовувати диференційований підхід. Зокрема, думка, що застосування кримінальних санкцій не повинна бути першим і основним варіантом дій проти мови ворожнечі, що свідчить не тільки про важливість поваги прав на свободу вираження та свободу асоціацій, але також розуміння, того що усунення умов, які сприяють використанню мови ворожнечі, та рішуча протидія цьому використанню, мають більше шансів бути ефективними, щоб зрештою викоринити це явище (Рада Європи Рекомендація № 15 щодо боротьби з ненавистю (А п. 2) [8]. 3. Підвищення обізнаності та виховання поваги до різноманіття, усвідомлення важливості поваги до різноманіття в суспільстві та спільне бажання його забезпечити є ще одним із значимих напрямків в означеній сфері. Водночас необхідно вжити заходів задля усунення бар'єрів між різними групами в суспільстві, які можуть стояти на шляху розвитку взаємної поваги та розуміння й можуть бути використані задля розпалювання розбіжностей та ворожості. 4. Особливе значення має просвітницька діяльність та освітянська. Якісна освіта має основне значення для протидії риториці ненависті як у мережі, так і за її межами, а також запобігання насильству. У цьому зв'язку слід зазначити, що Ціль сталого розвитку 4 [27] закликає до інклюзивної та якісної освіти для всіх і сприяння безперервному навчанню для досягнення сталого розвитку. Підготовка всіх учнів протидіяти контенту, що розпалює ненависть, є основою Завдання 4.7 ЦСР 4 – сталий розвиток і глобальне громадянство. Про вплив освіти на зміцнення глобального громадянства мова йде і в Порядку денному ЮНЕСКО «Освіта-2030» [28], який так само торкається впливу освіти на зміцнення глобального громадянства. У

програмах закладів вищої освіти, як приклад, при підготовці правників слід включити ці питання в якості окремої компоненти або складової ОК з прав людини. Важливо так само забезпечити підтримку навчальних курсів із такої тематики, а також складання матеріалів для цих програм тощо. Слід докласти зусиль для набагато ширшого визнання вимог стандартів у сфері прав людини та розуміння, чому їх дотримання є фундаментальним для демократичного суспільства. Зокрема, такі питання, з особливим фокусом на характері та впливі дискримінаційної практики, слід внести до програм загальної освіти, яку здобувають усі. 5. Активна робота зі ЗМІ щодо заборони використання мови ненависті та надавачами Інтернет-послуг, що спонукає до насильства, за допомогою інформаційно-просвітницьких проєктів, освітніх заходів та регулярних зустрічей із представниками ЗМІ, редакторами та журналістами, зважаючи на ту обставину, що саме ЗМІ є самим простим і доступним засобом доведення інформації до усіх верств населення. 5. Надання підтримки, особам, які постраждали в результаті протиправних дій (жертвам) є пріоритетом для усіх суспільств. Мова ненависті спрямована проти ідентичності жертви, посилює тяжкість наслідків для постраждалих осіб. Безпосередня жертва може зазнати найсильнішого психологічного шоку та почуття підвищеної вразливості, оскільки вона не в змозі змінити ту ознаку, яка стала причиною протиправних дій. Такі особи потребують надання правової, психологічної, медичної, фінансової та інших видів допомоги. 6. Залучення до протидії використанню мови ворожнечі деяких із органів, установ або інших організацій, до яких належать чи з якими іншим чином пов'язані ті, хто поширює цю мову. Задля запобігання негативних проявів мови ворожнечі значимим у діяльності відповідних структур є запровадження механізму саморегуляції, зокрема ухвалення кодексів поведінки (або етичних кодексів) із санкціями за недотримання їхніх положень, механізми моніторингу заяв і публікацій, щоб унеможливити використання негативних стереотипів та оманливої інформації, а також організацію навчальних курсів і створення механізмів розгляду скарг. У цьому зв'язку слід згадати Керівництво ЮНЕСКО для політиків проти розпалювання ненависті [29] – перше керівництво для політиків та вчителів з вивчення освітніх заходів реагування на це явище та надання практичних рекомендацій щодо зміцнення систем освіти (Керівництво є частиною реалізації Стратегії та Плану дій ООН щодо розпа-

лювання ненависті). 7. Поряд з іншими заходами боротьби проти використання мови ворожнечі необхідно забезпечити, аби судді, адвокати та посадовці, причетні до застосування різних адміністративних і цивільно-правових засобів захисту від такого використання, отримували належний вишкіл. Він має забезпечити, праворозуміння, правозастосування норм щодо мови ворожнечі; сприяння обміну досвідом між тими, хто повинен розглядати справи, в яких може знадобитися застосування адміністративних і цивільно-правових засобів захисту та між колегами з інших держав, щоб передовий досвід поширювався якомога більше.

Висновки. Вищезначене дає підстави констатувати, що мова ненависті є загрозою, викликом сьогодення, порушенням основоположних принципів прав людини, гарантованих «Міжнародною хартією прав людини» та іншими універсальними і регіональними актами в галузі прав людини. Вона має негативний вплив на формування здорового та інклюзивного суспільства та безпечно існування різних верств населення, груп.

Толерантність та повага до рівної гідності всіх людей становлять основи демократичного, плюралістичного суспільства. З огляду на це, у певних демократичних суспільствах принципово може вважатися необхідним санкціонувати або навіть запобігати всім формам вираження поглядів, які поширюють, підбурюють, пропагують або виправдовують ненависть, засновану на нетерпимості, за умови, що будь-які накладені «формальності», «умови», «обмеження» чи «санкції» є пропорційними переслідуваній законній меті, як зазначено у рішенні ЄСПЛ (рішення у справі «Ербакан проти Туреччини» від 6 липня 2006 року, § 56).

Означене вимагає імплементації в національне законодавство міжнародних норм щодо заборони мови ненависті і створення відповідних національних спеціально уповноважених структур з розслідування, попередження та протидії цьому негативному явищу.

Хоча мова ненависті існувала завжди, її вплив, підживлюваний цифровою комунікацією, засобами масової інформації може бути руйнівним не тільки для тих, на кого він спрямований, але і для суспільств в цілому. Зростання ненависницького контенту в Інтернеті супроводжується зростанням дезінформації, що легко розповсюджується, підтримуваної цифровими інструментами. Це створює безпрецедентні проблеми для суспільств, оскільки урядам доводиться боротися за дотримання

національних законів у масштабах та швидкості віртуального світу.

Розуміння та моніторинг мови ненависті в різних онлайн-спільнотах та платформах є ключем до формування нових відповідей. Розробка і втілення способів протидії розпалюванню ненависті, зокрема: ініціативи підвищення медійної та інформаційної грамотності серед користувачів мережі, просвітницькі заходи на рівні усіх груп населення щодо шкідливості деяких контентів; поінформованість про дотримання основних прав і свобод та наслідки їх грубих порушень тощо сприятимуть досягнення означених цілей щодо протидії ненависницького контенту в Інтернеті.

Суттєвого значення має підтримка осіб, проти яких спрямовано мову ворожнечі (жертв). Необхідно забезпечити надання належної підтримки тим, хто страждає від наслідків використання мови ворожнечі або перебуває в групі ризику. Серед таких осіб слід зазначити: людей похилого віку, молодь, представників національних меншин, релігійних груп, мігрантів та ін.). Втягнення зловмисниками різних верств населення, особливо молодих людей і підлітків для розповсюдження риторики ненависті, дозволяє суттєво впливати на їхню поведінку та виробляти в них усталене відношення і ненависть до певних груп суспільства.

Означені категорії осіб потребують підтримки одразу ж після того, як зіткнуться з мовою ворожнечі, а потім упродовж офіційного реагування на неї, у тому числі за допомогою кримінального провадження. Для надання такої підтримки необхідні належним чином підготовлені консультанти. Зокрема, вони мають бути здатними запитати про почуття і страхи людини, а також з'ясувати, чи є необхідність у медичній допомозі. Крім того, ці консультанти повинні переконати людину, яка постраждала від використання мови ворожнечі, в тому, що вона не винна, і допомогти їй віднайти почуття самоконтролю та впевненості в собі. Також слід визнати, що процес відновлення може тривати деякий час залежно від конкретного досвіду й особистості потерпілих. Надання такої підтримки тим, хто став об'єктом мови ворожнечі, необхідно організувати на систематичній основі, така підтримка має бути доступною для всіх, незалежно від того, якої форми набуває мова ворожнечі. Водночас особи, проти яких було спрямовано мову ворожнечі, мають право на відповідь та висловлення осуду, а також на судовий розгляд у компетентних судах та органах і відшкодування завданої шкоди (моральної і фізич-

ної). Але цих прав недостатньо. Важливо, щоб постраждалі особи знали про такі можливості й не утримувалися від їх використання.

Натомість слід констатувати, що молоді люди є не лише жертвами ненависті в Інтернеті; вони також є потужними агентами змін, як зазначає Генеральний секретар ООН, «розширення можливостей молоді боротися з мовою ненависті має вирішальне значення в сучасному світі, де вони є не лише цілями, а й впливовими голосами у своїх громадах. З 1,2 мільярда молодих людей у світі їхню роль у розпізнаванні, підвищенні обізнаності та протидії ненависницьким наративам неможливо переоцінити.

Як однолітки, вони мають значний вплив один на одного та можуть сприяти значущим змінам, виступаючи проти мови ненависті.

Залучаючи молодіжних лідерів та надаючи їм необхідні ресурси і платформи, ми можемо використати їхню енергію та креативність для сприяння більш інклюзивному і толерантному суспільству. Як онлайн, так і офлайн, молодь перебуває на передовій зусиль у боротьбі з мовою ненависті. Їхні інноваційні підходи та готовність протистояти складним проблемам роблять їх безцінними агентами змін» [30].

Державам слід активно долучатися до заходів протидії мові ворожнечі, розроблених на рівні міжнародних міжурядових організацій, спеціалізованих установ, спеціалізованих агентств та інституцій, серед яких: правові та політичні заходи; підвищення обізнаності, просвітницькі заходи, робота із засобами масової інформації, підтримка жертв тощо.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

- 1.The Secretary-General Message on the International Day for Countering Hate Speech 18 June 2024. URL: <https://unis.unvienna.org/unis/pressrels/2024/unissgsm1408.html> (дата звернення 20.03.2025).
- 2.What is hate speech and why is it a problem? URL: <https://www.coe.int/en/web/combating-hate-speech/what-is-hate-speech-and-why-is-it-a-problem-> (дата звернення 18.09.2024).
- 3.2023 Hate Crime Data Now Available! URL: <https://hatecrime.osce.org/infocus/2023-hate-crime-data-now-available> (дата звернення 02.05.2025).
- 4.2024 Hate Crime Report: Call for Civil Society Submissions. URL: <https://hatecrime.osce.org/infocus/2024-civil-society-call> (дата звернення 02.05.2025).
- 5.5 Hate Speech Events in India. Report 2023. URL: <https://dangerousspeech.org/hate-speech-and-dangerous-speech-in-india-in-2023/> (дата звернення 03.04.2025).
- 6.Strategy and Plan of Action on Hate Speech. URL: https://www.un.org/en/genocideprevention/documents/advising-and-mobilizing/Action_plan_on_hate_speech_EN.pdf (дата звернення 10.03.2025).
- 7.Understanding hate speech. URL: <https://www.un.org/en/hate-speech/understanding-hate-speech/what-is-hate-speech> (дата звернення 09.09.2024).
- 8.ECRI General Policy Recommendation №15 on Combating Hate Speech. URL: <https://rm.coe.int/ecri-general-policy-recommendation-no-15-on-combating-hate-speech/16808b5b01> (дата звернення 09.05.2025).
- 9.Recommendation CM/Rec(2022)16. of the Committee of Ministers to member States on combating hate speech. URL: [https://search.coe.int/cm/#{%22CoEIdentifier%22:\[%220900001680a67955%22\],%22sort%22:\[%22CoEValidationDate%20Descending%22\]}](https://search.coe.int/cm/#{%22CoEIdentifier%22:[%220900001680a67955%22],%22sort%22:[%22CoEValidationDate%20Descending%22]}) (дата звернення 14.04.2025).
- 10.Pavel Ivanov v. Russia, 20 February 2007 (decision on the admissibility). URL: [https://hudoc.echr.coe.int/fre#%22itemid%22:\[%22001-79619%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/fre#%22itemid%22:[%22001-79619%22]}) (дата звернення 01.05.2025).
- 11.Dieudonné M'Bala M'Bala against France, Application No. 25239/13. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/eng#%22itemid%22:\[%22001-160358%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#%22itemid%22:[%22001-160358%22]}) (дата звернення 30.04.2025).
- 12.How harmful information on social media impacts people affected by armed conflict: A typology of harms. URL: <https://international-review.icrc.org/articles/how-harmful-information-on-social-media-impacts-people-affected-by-armed-conflict-926> (дата звернення 20.03.2025).
- 13.Stefano Valenti. Hate Speech in the Context of Armed Conflicts. URL: <https://unipd-centrodirittumani.it/en/topics/hate-speech-in-the-context-of-armed-conflicts> (дата звернення 10.05.2025).
- 14.How harmful information on social media impacts people affected by armed conflict: A typology of harms. URL: <https://international-review.icrc.org/articles/how-harmful-information-on-social-media-impacts-people-affected-by-armed-conflict-926> (дата звернення 01.04.2025).
- 15.Study on preventing and combating hate speech in times of crisis. URL: <https://rm.coe.int/-study-on-preventing-and-combating-hate-speech-in-times-of-crisis/1680ad393b> (дата звернення 01.04.2025).
- 16.Challenges raised by online hate speech. URL: <https://www.un.org/en/hate-speech/understanding-hate-speech/what-is-hate-speech> (дата звернення 20.09.2024).
- 17.Syroid T., Fomina L. Approaches to understanding the concept of vulnerability: international legal aspect. The Journal of International Legal Communication (JILC). 2023. Vol. 9, No. 2. P.7-15.

- 18.How to talk to your children about hate speech. URL: <https://www.unicef.org/parenting/how-talk-your-children-about-hate-speech> (дата звернення 20.03.2025).
- 19.Minority issues: report of the Special Rapporteur on Minority Issues, Fernand de Varennes. URL: https://documents.un.org/symbol-explorer?s=A/HRC/46/57&i=A/HRC/46/57_7634650 (дата звернення 20.05.2025).
- 20.Violence against and abuse and neglect of older persons: Report of the Independent Expert on the enjoyment of all human rights by older persons, Claudia Mahler. URL: <https://docs.un.org/en/A/HRC/54/26> (дата звернення 11.05.2025).
- 21.Human rights of older persons Note by the Secretary-General. URL: <https://docs.un.org/en/A/78/226> (дата звернення 10.05.2025).
- 22.Analytical study on the promotion and protection of the rights of older persons in the context of climate change: Report of the Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights. URL: <https://docs.un.org/en/A/HRC/47/46> (дата звернення 10.05.2025).
- 23.Summary of the panel discussion on the human rights of older persons in the context of climate change: Report of the Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights. URL: <https://docs.un.org/en/A/HRC/49/61> (дата звернення 30.04.2025).
- 24.ECRI General Policy Recommendation N°17 on preventing and combating intolerance and discrimination against LGBTI persons. URL: <https://rm.coe.int/general-policy-recommendation-no-17-on-preventing-and-combating-intolerance/1680acb66f> (дата звернення 12.05.2025).
- 25.Impact and prevention. URL: <https://www.un.org/en/hate-speech/impact-and-prevention/why-tackle-hate-speech> (дата звернення 20.03.2025).
- 26.Letting the sun shine in: transparency and accountability in the digital age. URL: <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000377231> (дата звернення 18.03.2025).
- 27.Addressing hate speech through education: a guide for policy-makers. URL: <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000384872> (дата звернення 30.03.2025).
- 28.17 Goals to Transform Our World. URL: <https://www.un.org/sustainabledevelopment/> (дата звернення 11.02.2025).
- 29.Education 2030: Incheon Declaration and Framework for Action for the implementation of Sustainable Development Goal 4: Ensure inclusive and equitable quality education and promote lifelong learning opportunities for all. URL: <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000245656> (дата звернення 09.03.2025).
- 30.The Power of Youth for Countering and Addressing Hate Speech. URL: <https://www.un.org/en/observances/countering-hate-speech> (дата звернення 10.05.2025).

Стаття надійшла до редакції 20.04.2025

Стаття рекомендована до друку 24.05.2025

T. L. SYROID

DSc (Law), Professor,

Head of the Department of International and European Law

E-mail: t.l.syroid@karazin.ua

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8165-4078>

V.N. Karazin Kharkiv National University
Kharkiv, 61022, Svobody square, 4

HATE SPEECH AS A CHALLENGE FOR MODERN SOCIETIES: INTERNATIONAL LEGAL ASPECT

ANNOTATION. The article explores the issue of hate speech in the context of security challenges for human rights and societies as a whole. It focuses on the factors that exacerbate the spread of hate speech in societies, including risk situations (pandemics, natural disasters), economic instability, armed conflicts, internal political upheavals, etc. The study highlights the tools facilitating the dissemination of hate speech, thereby contributing to unlawful actions, particularly the use of information and communication technologies, the internet, social media, and various broadcasting platforms.

The article identifies vulnerable groups in any society that are most at risk from hate speech (representatives of national minorities, LGBTQ communities, women, migrants, etc.) and emphasizes the negative impact of hate speech on young people and adolescents, which will have consequences for society as a whole. Since young people form the demographic foundation of any state, governments must foster the development of a future society based on respect for diversity and the recognition of human dignity as the highest value.

The study provides a consolidated definition of hate speech in accordance with universal and regional international instruments and presents the relevant case law of the European Court of Human Rights. It outlines measures to counter hate speech implemented at the level of international intergovernmental organizations (UN, Council of Europe, European Union, OSCE), specialized agencies and institutions (UNESCO, EU Agency for Fundamental Rights, Office for Democratic Institutions and Human Rights). These measures include legal and political actions, awareness-raising and educational initiatives, media engagement, and support for victims. Relevant conclusions and recommendations are provided.

KEYWORDS: *civil society, discrimination, vulnerable groups, international organizations, hate speech, hatred, human rights, offenses, prejudice, Sustainable Development Goals.*

REFERENCES

1. The Secretary-General Message on the International Day for Countering Hate Speech 18 June 2024. URL: <https://unis.unvienna.org/unis/pressrels/2024/unissgsm1408.html> (дата звернення 20.03.2025).
2. What is hate speech and why is it a problem? URL: <https://www.coe.int/en/web/combating-hate-speech/what-is-hate-speech-and-why-is-it-a-problem-> (дата звернення 18.09.2024).
3. 2023 Hate Crime Data Now Available! URL: <https://hatecrime.osce.org/infocus/2023-hate-crime-data-now-available> (дата звернення 02.05.2025).
4. 2024 Hate Crime Report: Call for Civil Society Submissions. URL: <https://hatecrime.osce.org/infocus/2024-civil-society-call> (дата звернення 02.05.2025).
5. Hate Speech Events in India. Report 2023. URL: <https://dangerousspeech.org/hate-speech-and-dangerous-speech-in-india-in-2023/> (дата звернення 03.04.2025).
6. Strategy and Plan of Action on Hate Speech. URL: https://www.un.org/en/genocideprevention/documents/advising-and-mobilizing/Action_plan_on_hate_speech_EN.pdf (дата звернення 10.03.2025).
7. Understanding hate speech. URL: <https://www.un.org/en/hate-speech/understanding-hate-speech/what-is-hate-speech> (дата звернення 09.09.2024).
8. ECRI General Policy Recommendation N°15 on Combating Hate Speech. URL: <https://rm.coe.int/ecri-general-policy-recommendation-no-15-on-combating-hate-speech/16808b5b01> (дата звернення 09.05.2025).
9. Recommendation CM/Rec(2022)16. of the Committee of Ministers to member States on combating hate speech. URL: [https://search.coe.int/cm/#{%22CoEIdentifier%22:\[%220900001680a67955%22\],%22sort%22:\[%22CoEValidationDate%20Descending%22\]}](https://search.coe.int/cm/#{%22CoEIdentifier%22:[%220900001680a67955%22],%22sort%22:[%22CoEValidationDate%20Descending%22]}) (дата звернення 14.04.2025).
10. Pavel Ivanov v. Russia, 20 February 2007 (decision on the admissibility). URL: [https://hudoc.echr.coe.int/fre#{%22itemid%22:\[%22001-79619%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/fre#{%22itemid%22:[%22001-79619%22]}) (дата звернення 01.05.2025).
11. Dieudonné M'Bala M'Bala against France, Application No. 25239/13. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:\[%22001-160358%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-160358%22]}) (дата звернення 30.04.2025).
12. How harmful information on social media impacts people affected by armed conflict: A typology of harms. URL: <https://international-review.icrc.org/articles/how-harmful-information-on-social-media-impacts-people-affected-by-armed-conflict-926> (дата звернення 20.03.2025).
13. Stefano Valenti. Hate Speech in the Context of Armed Conflicts. URL: <https://unipd-centrodirittumani.it/en/topics/hate-speech-in-the-context-of-armed-conflicts> (дата звернення 10.05.2025).
14. How harmful information on social media impacts people affected by armed conflict: A typology of harms. URL: <https://international-review.icrc.org/articles/how-harmful-information-on-social-media-impacts-people-affected-by-armed-conflict-926> (дата звернення 01.04.2025).
15. Study on preventing and combating hate speech in times of crisis. URL: <https://rm.coe.int/-study-on-preventing-and-combating-hate-speech-in-times-of-crisis/1680ad393b> (дата звернення 01.04.2025).
16. Challenges raised by online hate speech. URL: <https://www.un.org/en/hate-speech/understanding-hate-speech/what-is-hate-speech> (дата звернення 20.09.2024).
17. Syroid T., Fomina L. Approaches to understanding the concept of vulnerability: international legal aspect. The Journal of International Legal Communication (JILC). 2023. Vol. 9, No. 2. P.7-15.
18. How to talk to your children about hate speech. URL: <https://www.unicef.org/parenting/how-talk-your-children-about-hate-speech> (дата звернення 20.03.2025).
19. Minority issues: report of the Special Rapporteur on Minority Issues, Fernand de Varennes. URL: https://documents.un.org/symbol-explorer?s=A/HRC/46/57&i=A/HRC/46/57_7634650 (дата звернення 02.05.2025).
20. Violence against and abuse and neglect of older persons: Report of the Independent Expert on the enjoyment of all human rights by older persons, Claudia Mahler. URL: <https://docs.un.org/en/A/HRC/54/26> (дата звернення 11.05.2025).
21. Human rights of older persons Note by the Secretary-General. URL: <https://docs.un.org/en/A/78/226> (дата звернення 10.05.2025).
22. Analytical study on the promotion and protection of the rights of older persons in the context of climate change: Report of the Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights. URL: <https://docs.un.org/en/A/HRC/47/46> (дата звернення 10.05.2025).
23. Summary of the panel discussion on the human rights of older persons in the context of climate change: Report of the Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights. URL: <https://docs.un.org/en/A/HRC/49/61> (дата звернення 30.04.2025).
24. ECRI General Policy Recommendation N°17 on preventing and combating intolerance and discrimination against LGBTI persons. URL: <https://rm.coe.int/general-policy-recommendation-no-17-on-preventing-and-combating-intole/1680acb66f> (дата звернення 12.05.2025).
25. Impact and prevention. URL: <https://www.un.org/en/hate-speech/impact-and-prevention/why-tackle-hate-speech> (дата звернення 20.03.2025).

26. Letting the sun shine in: transparency and accountability in the digital age. URL: <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000377231> (дата звернення 18.03.2025).

27. Addressing hate speech through education: a guide for policy-makers. URL: <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000384872> (дата звернення 30.03.2025).

28. 17 Goals to Transform Our World. URL: <https://www.un.org/sustainabledevelopment/> (дата звернення 11.02.2025).

29. Education 2030: Incheon Declaration and Framework for Action for the implementation of Sustainable Development Goal 4: Ensure inclusive and equitable quality education and promote lifelong learning opportunities for all. URL: <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000245656> (дата звернення 09.03.2025).

30. The Power of Youth for Countering and Addressing Hate Speech. URL: <https://www.un.org/en/observances/countering-hate-speech> (дата звернення 10.05.2025).

The article was received by the editors 20.04.2025

The article is recommended for printing 24.05.2025